

ИЗСЛЕДВАНИЯ ПО ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРНА ТЕОРИЯ И КРИТИКА

В българската литературно-историческа наука след 1944 г. въпросът за развитието на литературната ни теория и критика не е нов, не е тепърва сега възникнал. Като научноизследователска задача този въпрос е изтъкван неведнаж и не от един или двама български литературни историци. Поради различни причини обаче, в това направление не е работено. Твърде малко са изследвачите, които при случай са отделяли внимание на един или друг момент от историята на българската литературна критика, теория и наука. Единствените по-системни и по-цялостни проучвания, излезли досега, принадлежат на Георги Димов, който работи главно в тази научна област.

В продължение на десетина години Г. Димов отпечата редица статии и студии за литературно-критическото дело на различни автори, за да си постави накрая за цел да даде и една сравнително по-пълна картина на българската литературна теория и критика от времето на възникването им през епохата на Възраждането до днес. Такава е историята на неговите две последователно издадени книги „Българската литературна критика през Възраждането“, 1965 г., и „Из историята на българската литературна критика“, 1968 г.

Двете книги са органически свързани. Те са посветени на възникването и развитието на българската литературна теория и литературна критика. Авторът разглежда два последователни етапа от литературно-теоретическия и литературно-критическия процес, които не са рязко и ярко отделени. Той прилага почти един и същ научен подход и еднаква научна методология. Пише в един дух и стил. Поради всичко това не е възможно да се говори за втората книга, без да се засегне първата. Не е възможно да се разгледат и преценят двете книги сами за себе си, отделно една от друга.

Трудът „Българската литературна критика през Възраждането“ е първото цялостно и крупно изследване за зараждането и за първите кълнове и успехи на новобългарската

литературна теория и критика. Този труд обобщава резултатите от многогодишната работа както на самия Г. Димов, тъй и изобщо на българските изследвачи на възрожденската ни литература.

Трудът се състои от две части. Първата е посветена на цялостния процес на възникване и развитие на новобългарската литературно-теоретическа и литературно-критическа мисъл. Затова е озаглавена „Основни моменти и черти във формирането и развитието на литературната критика през епохата на Възраждането“. Двете глави на първата част изясняват двата основни периода — „Зараждане и формиране на критическо и идейно-естетическо отношение към литературата“ и „Утвърждаване и подем на реалистичната литературна критика“. Втората част съдържа седем отделни студии, изясняващи теоретико-естетическото и литературно-критическото дело на Петко Славейков, Васил Друмев, Тодор Икономов, Добри Войников, Нешо Бончев, Любен Каравелов и Христо Ботев.

Тази композиция дава възможност на Г. Димов, от една страна, да проследи процеса, да изясни основните посоки и тенденции в развитието на критическото мислене, да разкрие органическото му единство с развитието на литературата изобщо, а, от друга страна, да види и очертае заслугите и образите на отделните творци, конкретните им приноси в областта на теорията и на оценките за отделни произведения, автори и явления. Г. Димов е използвал богат и разнообразен материал, който в повечето случаи сам е открил и установил. Той проследява стъпка по стъпка неясните и затова непровлечки досега вниманието на изследвачите начални прозрения за смисъла и характера на националната ни литература, които постепенно, в продължение на почти цяло столетие се изясняват и добиват ярко очертание в литературно-теоретическите и литературно-критическите заслуги на Любен Каравелов и Христо Ботев. Като изследвач Г. Димов

проявява строгост и научна добросъвестност, умение да търси, да анализира и обобщава, да вижда тенденциите, характерните черти на историческия процес и да очертава основните насоки на литературното развитие.

Застанал на правилни методологически позиции, Г. Димов тръгва от първата новобългарска творба — от История славянобългарска на Паисий, за да проследи цялото развитие на българската литературно-теоретическа и литературно-критическа мисъл до Освобождението и след него. При това разглеждането не е еднопосочно, а държи сметка за тематиката, за идейността, за жанра. В труда за българската литературна критика през Възраждането Г. Димов подчертава всеобщата грижа за създаване на национален език и за повдигане на националното патриотично самочувствие на народа. Върху тази основа той сочи общите и частните закономерности, които определят твърде своеобразните пътища и темпове на литературно-критическото развитие. Започнал първо с една забележимите кълнове на критическо мислене в българския периодичен печат в Румъния и Турция, в Сърбия и Русия, Г. Димов последователно очертава все по-активната намеса на критиката в литературния живот на българите и все по-дълбокото осъзнаване на нейната важна роля в национално-освободителното движение. Формирането на критическата мисъл се тълкува не само във връзка с обществено-историческите и културно-естетическите процеси в България, но и във връзка със засиленото се общуване на българските писатели с руската литература и с литературите на балканските народи. Задълбочено и мотивирано е изтъкната ролята на руската революционно-демократическа естетическа и литературно-теоретическа мисъл.

Хубаво е, че навсякъде Г. Димов е имал пред очи цялостния процес на утвърждаване на критическата мисъл „като дейна форма за обществено-политическо и идейно-художествено въздействие“ (с. 56). Положителната роля на критиката в духовното израстване на българската нация е най-осезаема твърмо през 60-те и 70-те години, когато творят В. Друмев, Н. Бончев, Л. Каравелов, Хр. Ботев. Макар че са доста еднообразни по композиция, пък и по език и стил, очерците за тези писатели като критици разкриват борбата, която те са водили за създаване на пълноценна, жизнено правдива, патриотично въздействаща художествена литература. Във всички очерци Г. Димов изтъква усилията на критиците да отрекат разните либерално-просветителски, идеалистически концепции за литературата и да утвърдят материалистическите реалистически принципи, та литературата да стане оръжие за национално освобождение и културен възход. Съществена сполука на изследвача е, че е успял да характеризира и общото, и индивидуалното у всеки от възрожденските критици.

Макар че всички ратуват и говорят за създаването на „народополезна литература“, разбиранията им за нея са твърде различни. Г. Димов не идеализира нещата и сочи както прогресивните, тъй и консервативните елементи в идейно-философските и естетическите възгледи на някои от възрожденските автори на критическите статии. Изводът му, че въпреки отделните консервативни моменти всички критици до Освобождението „вървят в широкия друм на реализма“, е безспорно правилен. Също тъй правилна е и критиката, която Г. Димов отправя към някои български буржоазни учени от миналото, които омаляваха критическата дейност преди Освобождението и отричаха значението ѝ за развитието на българската литература.

Разбира се, не всички въпроси, подхванати в труда, са получили еднакво задълбочено и цялостно решение. Някои от тях са само набелязани. В книгата има ненужни повторения — едни и същи факти и явления се споменават и разглеждат на няколко места. Някои от формулировките будят възражения или пък се нуждаят от уточняване. Необходимо е било например някои увлечения на Каравелов и Ботев да бъдат по-обстойно обяснени. Техните — понякога много крайни — изисквания от писателите през 70-те години са обусловени от факта, че стоят начело на революционно-освободителните борби.

Въпреки бележките и допълненията, които могат да се направят, книгата на Г. Димов за българската литературна критика през Възраждането трябва да се оцени като значително цялостно изследване, даващо явна представа за формирането и началното развитие на българската литературна теория и критика.

Втората книга „Из историята на българската литературна критика“ като дело на същия изследвач притежава много от изтъкнатите вече достоинства и особености. Обаче тя не е цялостен труд за развитието и завоеванията на литературно-теоретическата и литературно-критическата мисъл у нас след Освобождението. Разбира се, тя не е и еkleктичен сборник от отделни студии и статии, тъй като Г. Димов и тук е имал предвид цялостното развитие. Макар че се спира на отделни моменти от него и в повечето студии пише за литературно-критическото дело на отделни автори, той никъде не губи перспектива и явно се опира на своя цялостна концепция за литературно-критическото ни наследство. В този случай обаче той няма предходници и е трябвало сам да намира и да чертае пътищата, по които да насочи изследването си. Малко и случайни са изследванията за българската теория и критика след Освобождението. В първия си труд, посветен на критиката до Освобождението, Г. Димов е имал възможност да ползува някои по-раншни, макар и частични, проуч-

вания. Втората е само пръв опит на пръв изследвач в тази област.

И в този случай Г. Димов е разделил труда си на две части — една, по-обща, и друга, съдържаща очерци за литературно-теоретическото и критическо дело на петима от най-изтъкнатите теоретици и критици след Освобождението. Първата част съдържа две студии: „Традициите на руската революционно-демократическа естетика във формирането и развитието на българската литературна критика“ и „Българската литературна критика през 80-те години на XIX в.“. Строго преценено, първата студия би трябвало да бъде включена в книгата за литературната критика през Възраждането. В нея Г. Димов показва каква голяма роля изиграва влиянието на руската революционно-демократическа естетика в процеса на зараждане и начално развитие на литературно-теоретическата мисъл у нас преди Освобождението. Основа за това влияние създава назоващата в Русия и на Балканите буржоазно-демократическа революция. Чрез благотворното въздействие на руската материалистическа естетика, българската литературна критика наистина „още в своя начален етап застава на реалистични позиции, издига се до редки завоевания, докато други литератури, при много по-благоприятни обществено-исторически условия, изминават дълъг период, докато стигнат до реализма“. Този извод не е само една вирна констатация, отнасяща се за българската литературна критика до Освобождението. Той засяга и литературно-критическото и теоретическо развитие и през епохата след Освобождението, тъй като материалистическата естетика се явява начална, отправна позиция, от която тръгват литературната ни теория и критика след 1878 г. В този смисъл Г. Димов е имал право да открие книгата си с една студия за въздействието на руската революционно-демократическа литературна теория и критика у нас през епохата на Възраждането.

В центъра на книгата като основна и най-важна нейна част Г. Димов е поставил изследването „Българската литературна критика през 80-те години на XIX в.“. На около 70 страници той проследява литературната теория и литературната критика в българския периодичен печат през първото десетилетие след Освобождението. Извършена е била огромна работа, защото е трябвало да се прелистят, прочетат и оценят стотици изказвания, бележки, прегледи и статии, повечето от които без особена литературна стойност. Резултатите от проучването Г. Димов е подредил според характера на анализираните материали. В началото той пише за по-общите литературно-теоретически и други статии и изказвания, а след това за конкретно оценяващите отзиви, посветени на драматургията, на стихотворството, на белетристиката. Вложеният голям труд се оказва добре възнаграден, тъй като води до оригинални

закljučения, осветляващи важни проблеми на новобългарската литература.

Преди всичко Г. Димов установява след Освобождението една „твърде широка и непосредствена идейно-естетическа приемственост“ от времето преди 1878 г. Както през Възраждането, българската литература през 80-те години още не е се диференцирала и обособила като самостоятелна литературна дейност. Намираме я „главно на страниците на ежедневния и периодичния печат“ (с. 57). Обикновено „има културно публицистичен характер“ и само в редки случаи постига „разгърнати литературно-критически“ статии. При това литературната критика продължава да е дело на писателите, а не на литературни критици, каквито още не са израснали. Особено любопитно е, че не друг, а Иван Вазов, който е „централна фигура в литературния живот на десетилетието“, „заработва енергично“ и като литературен критик и „дава тон на културния и литературно-критическия живот през онези години“ (с. 58). Разнообразните критически писания на Ив. Вазов през 80-те години, според изследвача им, „са пропити от една цялостна и неизменна теоретико-естетическа концепция: литературата ни трябва да се развива по свой самобитен път, да има народностен облик, писателите да бъдат граждани на своята страна, дълбоко сродени с бит и мисловност, с терзания и идеали на своя народ, обладади от хуманистичните идеи на века“ (с. 62).

Втори литературен критик на епохата се оказва Зах. Стоянов. Г. Димов установява, че той познава „редица от теоретико-критическите съчинения на руските революционни демократи“, от които „грижливо и системно“ си е правил „извадки“ (с. 62). След смъртта на Хр. Ботев и Л. Каравелов и преди Д. Благоев най-добър защитник на революционната естетика е тъкмо Зах. Стоянов. Като режюмира някои от принципните му изказвания, Г. Димов основателно възкликва: „Не може човек наистина да не се възхити от тези проникновени съждения на Зах. Стоянов“...

Според изследването на Г. Димов, като автори на литературно-критически материали, заслуги имат още Св. Миларов, П. Пешев, Н. Бобчев, В. Д. Стоянов. В края на 80-те години се явяват и първите статии на тримата първи големи литературни теоретици и критици, представители по-късно на трите основни направления в българската литературна критика в края на 19 и в първата четвърт на 20 век — Ив. Д. Шишманов, Кр. Кръстев, Дим. Благоев. По онова време обаче Ив. Шишманов и Кр. Кръстев са в еднаква степен защитници на реализма и поклонници на Вазовия поетически талант. Почти цялата литературна критика през 80-те години с нейните по-значителни прояви се развива в духа на наследените от преди Освобождението прогресивни революционно-демократически естетически традиции. Едва

по-късно, в края на 80-те и в началото на 90-те години, с бързия процес на класова диференциация в икономическия живот почва и диференциацията в областта на естетиката и литературната теория. През 1885 г. Константин Величков пише очерк за Г. С. Раковски, в който не личат отклонения към идеалистическата естетика. Обаче в статията си за Л. Каравелов същият автор, като спори със Захари Стоянов, който е защитник на Каравеловите естетически възгледи, застава на определено идеалистически философско-естетически позиции.

През 80-те години в своите първи литературни статии дори Дим.Благовев „следва естетическите и критическите принципи на възрожденската материалистическа мисъл“ (с. 115).

Трябва да се съгласим с крайния извод на Г. Димов, че през първото десетилетие след Освобождението „в областта на теоретико-критическата мисъл не срещаме онези дълбока поляризация, която е характерна за обществено-политическата действителност“ (с. 118). Най-значителните литературни критики са все ученици на руската материалистическа естетика. Теоритите за „чистото изкуство“ и формалистично-идеалистическата естетика са още непознати в българската литература. „Дори онези, които учат на Запад, и някои от тях по-късно ще станат пионери на тези теории у нас, в началните си литературно-критически прояви стоят на народностни, ярко реалистични позиции, доразвиват някои от ръководните принципи на възрожденската критика“ (с. 119). Дори „формата на литературно-критическите писания в годините след Освобождението с малки изключения е почти същата“, каквато е през 70-те години. Всичко това кара Г. Димов да заключи: „в развитието на литературно-критическата и теоретико-естетическата мисъл Освобождението не бележи никакъв качествено нов етап“ (с. 120–121).

Установеното от Г. Димов противоречи на вече традиционната периодизация на новата българска литература, която сочи Освобождението като коренен прелом и в литературното ни развитие. Такъв прелом всъщност не е имало и не е могло да има. По причина на Берлинския договор Освобождението не решава докрай национално-освободителните и буржоазно-демократическите проблеми. През 80-те години българският народ продължава да се бори в името на националните си идеали от 70-те години. Всичко хубаво и ценно, създадено в българската литература през първото десетилетие след Освобождението, е свързано с националните възбуждения и борби. Литературата ни по това време се развива като сравнително единен поток. Двете линии в литературния живот, за които Г. Димов говори (с.118), не са ония две линии, за които пише Вл. И. Ленин. Качествено новият пе-

риод в българското литературно развитие настъпва „една през 90-те години, когато наистина се явяват у нас нови идейно-естетически и теоретико-критически принципи, когато наред с литературата на критическия реализъм се появява и революционно-пролетарската литература, идват и първите прояви на модернистичните идеалистически теории, течения и т. н. (с. 121).

Останалите пет студии, съставляващи втората част на книгата, разглеждат литературно-теоретическото и литературно-критическото дело на Ив. Вазов, Ив. Шишманов, Дим. Благоев, Тодор Павлов и Людмил Стоянов. За една сравнително по-цялостна картина Г. Димов е трябвало да прибави и студия за Кр. Кръстев. В такъв случай той би проследил, макар чрез отделни критики, развитието на трите основни направления в българската литературна теория и критика от началото на 90-те години до края на Първата световна война.

Написани по един и същ начин, почти еднакви по размер и значимост, петте студии не са равностойни по новостта както на изследвания материал, тъй и на резултатите от проучването му. Студиите за Дим. Благоев и Тодор Павлов разглеждат определени аспекти от проблема за тяхното литературно дело и допълват казаното от Г. Димов в други негови статии и очерци. Другите три студии, обратно, засягат почти неизучаван по-рано материал и нови за българската литературна история проблеми.

Студията за литературно-критическите позиции и за критическата дейност на Ив. Вазов по своеобразен начин допълва изследването на литературната критика през 80-те години. Като критик Ив. Вазов е най-активен, пък и най-актуален, тъкмо непосредствено след Освобождението. В тази студия обаче по необходимост има някои повтарящи се места, които Г. Димов е трябвало да отстрани. Като проучва десетки статии, бележки и изказвания на Ив. Вазов за автори и творби, които днес вече малцина знаят и споменават, Г. Димов заключава, че между поетът и критикът няма противоречия. Ив. Вазов е от ония писатели, у които има „твърди тясна близост между теоретико-критически позиции и непосредна художествена практика“ (с. 124). Той „проявява подчертана отзивчивост към произведенията с патриотична тематика“ (с. 149). Пише за „слаби произведения, за посредствени автори“, за лоши преводи и преводачи, но в името на една литература, която да служи на правилното възпитание на българския народ.

Развитието на Ив. Вазов като литературен критик в известен смисъл отразява общото развитие на българската литература. Не е случайно, че „социално-философската ограниченост на Вазовия светоглед“ се изяснява за първи път през 1890 г. в статията му за Хр. Ботев. Като се нарежда всред ония, които отричат роленото вече българско

социалистическо движение, в тази своя статия именно Ив. Вазов отстъпва от характеристиката за дотогавашната му критическа дейност възрожденски демократизъм. Той се стреми да обезцени и отрече революционното и социалистическото в Ботевите стихове, в наследството му изобщо. В тази статия Ив. Вазов изказва най-нехарактерните за делото му литературно-теоретически и критически мисли и преценки. По-късно той влиза в спор с Кр. Кръстев и Пенчо Славейков и заема положение, враждебно на формалистично-догматическата литературна критика.

Г. Димов е автор на редица книги и студии за Иван Д. Шишманов. Обаче новата му студия, озаглавена „Ив. Д. Шишманов и българските писатели“, се явява нещо ново, и като изследван материал, и като изводи от неговото изучаване. Известно е, че „големият учен-хуманист като маяк е привличал вниманието на почти всички хора на перото“ (с. 256). Почти няма български писател от края на 19 в. до средата на 20-те години, който да не му е изпращал писма или книги и който да не е получавал подробен отговор. Много от писмата на Ив. Д. Шишманов до различни писатели са всъщност подробни литературни разбори, искрени и непосредствени отзиви, но и строги оценки. Ив. Шишманов рядко печати литературни критики, но следи внимателно развитието на всеки писател и често намира повод да изкаже мнението си в писма, пряко на оня, когото то засяга, без съображения, свързани със странични читатели. В архива на Ив. Д. Шишманов се намира голяма преписка, криеща ценно богатство за историята на българската литература. В студията „Ив. Д. Шишманов и българските писатели“ Г. Димов проучва писмата на големия учен до различни писатели, както и запазените писма до него, за да изтъкне, от една страна, авторитета му и полкредата, която той дава на всеки писател, и, от друга страна, да направи достойнство на науката литературно-критическите му отзиви, изказани в голямата му кореспонденция. Г. Димов познава отлично архивата на Шишманов, както и неговата лаборатория на учен. Затова vynика дълбоко в тъкнините на литературните взаимоотношения, открива и анализира най-същественото и ценното в писмата, които той е писал и които е получил. Студията не повтаря нищо от казаното по-рано в другите трудове и студии на Г. Димов. Тя е интересна, оригинална и нова страница в изследванията на Г. Димов за Ив. Д. Шишманов — нов принос в проучването на делото му изобщо.

Прави впечатление първо отношението на Ив. Шишманов към живите по онова време дейци на Възраждането — Йоаким Груев, Илия Блъсков, Цани Гинчев и др. Той цени високо не само делото на първенците, но и на по-скромните труженици на народната просвета. Затова ги моли и подтиква

да разкажат за извършеното от тях, за да не се загуби то за поколенията и за науката. На второ място, изненадваща е искрената и продължителна дружба на Ив. Шишманов с Ив. Вазов, Алеко Константинов, Милаки Георгиев. Макар че отрича естетическите и литературно-критическите позиции и оценки на Кр. Кръстев и Пенчо Славейков, макар че спори и в печата с тях, Иван Шишманов се отнася напълно коректно към личността им и към литературните им заслуги. Наистина той се издига високо над дребните борби между съвременниците му, гледа на тези борби със широтата на голям, виждащ и разбиращ всичко прогресивен учен-историк. Затова е и така щедър в подкрепата, която дава на по-младите писатели като Пейо Яворов, Елин Пелин, Антон Страшимиров, Стилиян Чилингиров, Георги Бакалов и др.

Без да изчерпва всичко в кореспонденцията на учения, студията на Г. Димов разкрива нов дял от неговата огромна дейност и е принос в изучаването на голямото му дело. Същевременно студията изнесе много и различни вести и факти, които представят интерес и за историята на българската литература изобщо.

Неизследван досега материал е изучен и в студията „Пътят на литературния критик Людмил Стоянов“. Българската литературно-историческа наука все още недооценява ролята, която този писател играе в българския литературен живот между двете световни войни. Писаното за тази му роля е твърде малко, невинаги научно аргументирано и точно, често едностранчиво. А. Людмил Стоянов работи в българската литература в продължение на повече от половин век с „творчески диапазон“, който наистина е „всеобхватен“. Той е поет, белетрист, драматург, преводач и същевременно автор на „стотици литературно-критически статии, есета, очерци, рецензии, изказвания по обществено-политически и културни въпроси, пламенни речи...“ (с. 325). Продължителното по време и голямото по обем литературно-критическо дело на Людмил Стоянов наистина представя „несъмнен интерес“, особено за историята на съвременната българска литература.

Според Г. Димов развитието на литературния критик Людмил Стоянов е също тъй мъчително и сложно, както развитието му като поет и белетрист. В случая обаче идейно-естетическите проблеми се поставят по-остро и затова се откриват по-ярко. В ранните си литературно-критически статии Л. Стоянов „воюва за утвърждаване на символистическите канони“ (с. 328). Г. Димов обаче установява, че още в тези статии се изявява „критическо отношение към буржоазния строй“ (с. 328), което е предпоставка за отхвърлянето на символизма по-късно. В началото на 20-те години „едно странно раздвоение“ смущава критика и го води към

всe по-ясни, критическо-реалистически съждения за смисъл и значение на изкуството“ (с. 337). Оказва се, че още в края на 20-те години, като литературен критик, в статите си против фашизма и войната, Людмил Стоянов вече стои на определено прогресивни естетически позиции. В началото на 30-те години, най-вече със статите си за съветската литература, той е страстен защитник на социалистическото изкуство. Г. Димов отбелязва вярно, че през 30-те години Людмил Стоянов воюва срещу буржоазно-реакционната патриотарска и друга литература от същите позиции, от които я отрича и Георги Бакалов (с. 350). Но той „си служи с друга терминология“. Г. Димов не се е спрял по-подробно на този факт, за да оцени по-решително заслугите на критика, пък и на белетриста и поета Людмил Стоянов в утвърждаването и победата на социалистическия реализъм в българската литература през 30-те години. За читателя е ясно, че според Г. Димов още в началото на 30-те години Людмил Стоянов е вече привърженик и защитник на социалистическия реализъм. Въпреки това обаче изследвачът сякаш се бои от резултата на изследването си и най-често говори или общо за реализъм, или за

критически реализъм. Той пише, че Л. Стоянов „от индивидуализма и символизма през реализма стига до социалистическия реализъм“ (с. 348) и че „застава на реалистически и социалистическо-реалистически позиции“ (с. 370). Тази констатация е вярна, обаче не изчерпва въпроса. Необходимо е да се каже ясно, че през 30-те години Людмил Стоянов като белетрист е творец на определено социалистическо-реалистически произведения, а като литературен критик — убеден и смел борец за социалистическо-реалистическо изкуство.

В статия като настоящата не би могло нито да се каже за всичко хубаво и ценно в разглежданите два труда на Г. Димов, нито пък да се изтъкнат възможните конкретни и дребни възражения и бележки. Посоченото обаче е достатъчно, за да се направи изводът, че в тези два труда се изследва нов, досега непроучен или недостатъчно проучен литературно-исторически материал, че изследването е направено задълбочено и вешо, въз основа на солидна марксистко-ленинска научна методология, че резултатите му са оригинални и извънредно ценни за българската литературно-историческа наука.

Пеню Русев

ЛАРОШФУКО НА БЪЛГАРСКИ

Френските моралисти, на които покойният Жерар Боер посвети преди няколко години книга с проникновено написани очерци, са спрямо други френски писатели слабо познати у нас. В миналото, единствен може би от нашите крупни писатели, Стоян Михайловски проявяваше постоянен и жив интерес към френските моралисти, с чиито „максими и размисли“, обичаше да окичва свои оригинални писания. Но Михайловски не се занимаваше с преводи, за да ни даде „избрани страници“ най-малко от тези автори, в които той намираше богат извор за творческо вдъхновение. По нашите периодични издания в миналото се срещат от време на време фрагменти от творчеството на френските моралисти, между които Ла Бройер и Франсуа дьо Ларошфуко са най-известните. Жубер, Шамфор и Вовнарг, които са живели по-късно от първите двама, са сравнително много по-слабо познати у нас. Дори Михайловски, който се увлича повече от „размисленията“ на една Мадам Свечин и която цитира често в собствените си писания, като че не е проявявал по особен интерес към Жубер и Вовнарг. Последният, който е имал кратък живот, тъй като е починал едва 32 години (1715—1747), в сравнение особено с Ла Бройер и Ларошфуко, е най-оптимистичният: Вовнарг е вярвал в благородните пориви на човешкото сърце

и в чистотата на неговите страсти. Миналата година един млад френски есеист и критик Анри Боние публикува при издателство Ашет в Париж в два тома съчиненията на Вовнарг. Любопитно е да се отбележи пътят, че Вовнарг в един свой текст критикува някои от „максимите“ на Ларошфуко. „Отвращението, което съм изпитвал винаги — пише той — спрямо принципите, които приписват на дук дьо ла Рошфуко, ме е карало да оспоря някои от неговите „Максими“. Но това са главно, както всеки знае, грешките на знаменитите хора, които трябва по-скоро да отхвърлим, защото ползувайки се с повече доверие и бидейки по-благовидни от другите, те са тъймо поради това по-опасни... Този блестящ автор — казва по нататък Вовнарг — заслужава впрочем големи похвали, задето се явява един вид изобретател на този вид писания, който той е избрал. Смяя да кажа, че този дързък начин на изразяване, накратко и без връзка, на големи мисли представлява нещо възвишено. Свитите умове не са способни да преминават така, без градация и без средина, от една идея на друга. Авторът на „максимите“ ги учудва с големи размах на своето мнение; неговото гъвкаво въображение се разкожда, без да се спре, върху всички слабости на човешкия дух, и ние виждаме в него един широк ум, който, хвърляйки наслука своите